

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ярослав ЧЕРНЬОНКОВ
(Кіровоград)

У даній статті зроблено першу спробу аналізу професійної підготовки вчителя у процесі індивідуалізації професійної освіти у вищому педагогічному навчальному закладі.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень Вища школа незалежної України переживає болісний процес реформування, відходу від тотальної уніфікації і стандартизації навчально-виховного процесу. Формування соціально спрямованої освіти і виховання – таке завдання поставлено Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Законом України “Про освіту”. Триває інтенсивне переосмислення цінностей, долаються консерватизм і стереотипи педагогічного мислення. Навчальні заклади отримали право вибору варіантів навчання і конструювання нових.

Робота з підготовки вчителя здійснюється на основі Державної програми “Вчитель”, яка затверджена у 2002 році й розрахована до 2012. В цей період вперше в історії України розроблені та затверджені галузеві стандарти вищої освіти з усіх педагогічних спеціальностей. У контексті вимог Болонського процесу складовими змісту педагогічної освіти є фундаментальна, психолого-педагогічна, методична, інформаційно-психологічна, соціально-економічна, гуманітарна підготовка (основні структурні елементи комплексної професійної підготовки вчителя).

Сучасний стан міжнародних зв'язків нашої держави у різноманітних сферах життєдіяльності, вихід у європейський та світовий простір потребують певних трансформацій і у сфері освіти як важливого державного інституту, у тому числі й у галузі навчання іноземних мов. Всі процеси, спрямовані на інтеграцію української освітньої системи в європейську освітню спільноту,

положення Ради Європи, пропозиції МОН України щодо покращення вивчення іноземної мови в освітніх закладах різних типів та рівнів ставить учителя іноземної мови в центр сьогоденних освітніх процесів, спрямованих на реформування та реструктуризацію її системи.

Одна з основних проблем сучасної вищої школи – надання кожному студенту освіти згідно з його можливостями, інтересами, вибором, з урахуванням перспектив подальшої професійної діяльності та спеціалізованого навчання. Не дивлячись на те, що у галузі вищої освіти України вже кілька років упроваджується кредитно-модульна система, наша держава приєдналася до Болонської угоди, а також згідно останніх рішень колегії МОН України “про вдосконалення вищої освіти”, “про оптимізацію вивчення іноземних мов”, “про надання студентам права вибору предметів” деяких навчальних циклів очевидним є те, що сучасний зміст вищої освіти, на нашу думку, недостатньо адаптований до майбутніх потреб студентів (маємо на увазі відсутність ґрунтовної системи індивідуалізованої професійної підготовки у ВНЗ).

На конференціях Ради Європи в Лісабоні (березень 2000) та Барселоні (березень 2002) визначено основні завдання європейської освітньої галузі. Оскільки невід'ємною частиною нинішнього та майбутнього європейських країн є багатомовність володіння кількома іноземними мовами в наш час зумовлене не тільки економічними, а й загальноосвітніми факторами культурного розвитку особистості. Готовність бути мобільним як відповідь на глобалізаційні процеси в сучасній економіці Європи та світу – це підготовка вчителя молоді української

держави до вільного пересування у межах ЄС, завдяки володінню іншомовним мовленням [2, 21-25].

Напрями розвитку іншомовної освіти визначено чинними документами: Державним стандартом базової вищої освіти, Концепцією профільного навчання, а також Типовими (галузевими) навчальними планами для факультетів іноземних мов (окремо) та для немовних факультетів (окремо). Особливістю цих навчальних планів є те, що інваріантна складова Типового навчального плану вищої школи реалізує зміст освіти залежно від обраного профілю навчання на одному із трьох рівнів: рівні стандарту, академічному та профільному.

Це дуже важливо, оскільки кожен майбутній учитель має власні цілі стосовно вивчення іноземної мови, які пов'язані з його планами на майбутнє. Одні – через бажання пов'язати майбутню професійну діяльність із галуззю іноземних мов, інші – через власне переконання у доцільності вдосконалення власного рівня володіння іноземними мовами, незалежно від того, яку майбутню професію вони обирають (журналіст, учитель фізкультури, економіст).

Що ми спостерігаємо останні кілька років? Часткове та систематичне скорочення годин для вивчення іноземних мов, усічення деяких курсів поглибленого вивчення іноземних мов (факультет іноземних мов); вилучення годин для вивчення іноземної мови за фаховим спрямуванням на денній та заочній формах навчання (немовні факультети). Ці негативні тенденції частково блокують систему навчально-виховної діяльності у галузі іноземних мов.

Отже, ми (МОН України, навчальні заклади) маємо чітко визначитись щодо рівня вивчення іноземної мови і кожен студент, що обирає ту чи іншу майбутню спеціальність, має чітко усвідомлювати свій рівень вивчення іноземної мови та результати, до яких він прагне.

Слід зауважити, що у зв'язку з збільшенням уваги до викладання іноземних мов у загальноосвітній школі, згідно Рекомендацій Ради Європи та МОН України щодо посилення вивчення іноземних мов європейського співтовариства, проблеми професійної підготовки вчителя ІМ є предметом дослідження широкого кола науковців. Зокрема, цій проблематиці присвячені праці О.Л. Бердичівського, О. Бігич, Ж. Вітліна, Т. Зубенко, Л. Кадченко, С. Ніколаєвої, В. Пасинок, Н. Савчак, В. Скалкина, Н. Склярєнко, В. Цетлін, Т. Шкваріної та ін. Ю. Пассов сформулював сучасну концепцію іншомовної освіти такою, яка базується на

інтегрованому навчанні мови та культури відповідних країн, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчати мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі і стійкі моральні орієнтири.

Окрім того, науковцями досліджено різні аспекти соціально-професійного становлення особистості, а саме: теорію компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання викладача висвітлено у працях Н. Бібік, І. Зимньої, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Л. Мітіної, О. Савченко; зокрема формування професійної компетентності у вищих навчальних закладах проаналізовано вченими Н. Баловсяк, І. Бавшиним, Б. Беспаловим, С. Федоровою; теорію змісту і технології психолого-педагогічної підготовки вчителя досліджують Г. Балл, Г. Костюк, С. Максименко, Ю. Приходько; питання організації навчального процесу у ВНЗ розглядали В. Безпалько, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, Н. Кузьміна, О. Піскунов; психолого-педагогічні положення теорії розвитку творчих здібностей особистості Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Талізін; питання підготовки вчителя до майбутньої діяльності висвітлювали у своїх дослідженнях О. Біда, Г. Кривошеєв, В. Нестеренко.

Визначаючи теоретичні й методичні основи особистісного підходу в індивідуальному навчанні майбутніх педагогів, доцільно спиратися на певні наукові положення, що склалися у нечисленних спробах формування цього підходу у психології та педагогіці, на відповідні дані психологічних досліджень особистості. Це дозволить сформулювати сучасні вимоги до такого підходу.

Наукові передумови виникнення особистісного підходу поступово визначались у різноманітних дослідженнях особистості у різних її аспектах, що були проведені такими представниками класичної психології, як У. Джемс, В. Штерн, Е. Шпрангер, З. Фрейд, І. Сікорський, М. Ланге, О. Лазурський, К. Юнг, П. Жане, Ж. П'яже, Л.С. Виготський, Г. Олпорт, А. Маслоу, Е. Муньє, К. Роджерс, К. Леонгард, Ф. Лерш, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Б. Ананьєв, В. Ковальов, В. Мясішев, О. Леонтьєв, Г. Костюк, П. Пелєх, П. Чамата, В. Мерлін, О. Бодальов, Б. Ломов, Д. Ніколенко) та багатьох інших.

Сучасні вимоги до формування особистісного підходу поступово визначалися у дослідженнях таких відомих психологів, як К. Абульханова-Славська, В. Давидов, М. Малков, В. Моляко, Л. Проколієнко, О. Ткаченко, І. Якиманська, О. Асмолов, І. Бех,

М.Боришевський, О. Кульчицька,
С. Максименко, В. Моргун, В. Столін,
В. Татенко, Т. Титаренко, В. Титов.

У спеціальній галузі психології і педагогіки трудової і професійної підготовки важливі передумови становлення особистісного підходу розроблялись у дослідженнях Г. Костюка, Є. Мілеряна, Є. Климова, О. Голомштока, І. Зязюна, Ф. Івашенка, Т. Кудрявцева, В. Моляко, Е. Фарапонової, В. Чебишевої, М. Шкіля, М. Ярмаченка, Н. Ничкало, Ю. Машбиця, Г. Балла, Ю. Гільбуха, В. Бондаровської, В. Козакова, В. Семиченко, Ю. Трофімова, Н. Чепелевої, О. Пехоти, С. Сисоевої, Т. Яценко й інших.

Перші кроки у безпосередній постановці проблеми особистісного підходу у психології були зроблені у 60-70-ті роки минулого століття такими дослідниками, як Л.Божович, Н.Лейтес, К.Платонов, які пов'язували його з необхідністю цілісного вивчення психіки людини. Саме К.Платонов вважав особистісний підхід загальним принципом психології, який доцільно запроваджувати передусім у психології праці та педагогічній психології.

У 70-90-ті роки питання побудови особистісного підходу у психології та педагогіці неодноразово порушувалися у працях В. Сухомлинського, І. Кона, В. Васильєва, А. Петровського, А. Петкова, Б. Федоришина, В. Чудновського.

Останніми роками значно зростає інтерес до особистісного підходу саме у педагогічній психології та практичній педагогіці. Ураховуючи складність розробки такого підходу, дослідники вважають за доцільне здійснювати його побудову на шляху переходу до нього від інших, більш розроблених підходів. Тому пропонуються такі його форми, як "особистісно-соціально-діяльнісний підхід" (О. Барабанщиков і М. Феденко), "принцип діяльнісно-особистісного підходу" (В. Андреев), "особистісно-діяльнісний підхід" (І. Зимня), "системний особистісно-діяльнісний підхід" (Л. Деркач), "індивідуально-особистісний підхід" (О. Савченко).

Проблемами впровадження профільного навчання в ЗНЗ та ВНЗ займаються Б. Біляк, Р. Васильєва, С. Вольянская, О. Дуда, О. Кабардін, П. Лернер, І. Лікарчук, В. Олійник, В. Рибалка. Питання профільної освіти як наукової проблеми висвітлено в ряді досліджень провідних науковців Г. Дорофєєва, Л. Дунець, О. Дунець, О. Жадько, В. Кременя, С. Петренка, М. Шкіля. Про підготовку спеціалістів профільних ВНЗ ми знаходимо результати досліджень у таких науковців, як О. Акмалдінова, Е. Лузік.

Проблемами підготовки вчителя до профільного навчання учнів, студентів займаються науковці І. Арефєєв, В. Блинов, Н. Десятниченко, Я. Дивак, Г. Ігнатєва, О. Клименюк, І. Лікарчук, І. Осмоловська, А. Петунін, Т. Ремех, С. Рягін, І. Сотніченко, В. Фрищюк, І. Халивон, І. Чечель, Н. Шиян). Дослідженням питання профільного навчання іноземних мов займається ряд провідних науковців у цій галузі: Е. Абелюк, О. Біленька, І. Бім, М. Вайсберг, М. Вовченко, О. Коваленко, Е. Ногіна, А. Павлюк, О. Поялков, С. Сірик, Т. Сірик, Н. Тучина, О. Чепурна.

Визначальними для осмислення аспекту особистісного становлення можна вважати концепції І. Беха, І. Дубровіної, О. Кононко, В. Котирло, М. Крулехт, В. Кудрявцевої, Л. Смалько, О. Шаграєвої та багатьох інших.

Проблема професійної підготовки учителів досліджувалася в різноманітних аспектах у працях Г. Асєєва, В. Беспалька, І. Богданової, А. Горбатюка, І. Костікової, О. Малихін, О. Мещерякової, В. Паламарчук, О. Палія, О. Пехоти, І. Прокопенка, І. Синельник, П. Стефаненко, Т. Чепрасової, С. Шевченко та інших.

Питання індивідуалізації освіти висвітлювали провідні вчені О.Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, Г. Люблінська, В. Мясіщев, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко, Д. Ельконін, П. Чамата.

Мета та завдання. Метою написання цієї статті є потреба аналізу процесу професійної підготовки вчителя (зокрема вчителя іноземної мови) та аналізу понять "індивідуалізація", "індивідуалізація професійної підготовки". Завдання цієї розвідки полягають у спробі окреслення єдиного визначення поняття індивідуалізація професійної підготовки.

Основний зміст статті. Під індивідуалізацією американські вчені розуміють будь-які форми і методи врахування індивідуальних особливостей у навчанні. З цих позицій "індивідуалізація" є не концепцією як її розглядає вітчизняна наука, а системою індивідуалізованого навчання [5, 18].

Як зазначено в "Українському педагогічному словнику" С. Гончаренка "Індивідуалізація процесу навчання" – організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів. Рівень розвитку їхніх здібностей до навчання. **Мета індивідуалізації процесу навчання** полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх студентів і має здійснюватися на всіх етапах навчання. **Індивідуальне навчання** у сучасній школі застосовується переважно у вигляді

консультацій, тимчасової індивідуальної роботи [1].

Мета індивідуалізації професійної підготовки вчителя у ВНЗ, зокрема у педагогічних університетах – це не лише досягнення високих результатів у засвоєнні знань студентами, а розвиток індивідуальних якостей, становлення майбутнього вчителя як особистості. На сьогоднішній день проблема індивідуалізації є недостатньо розробленою і обґрунтованою як в основній, так і особливо у вищій школі. Ряд важливих аспектів цієї проблеми залишається не висвітленими. Не розроблено цілісної інтегрованої теорії розвитку індивідуальності, яка б поєднувала теорію індивідуального та особистісного розвитку; не чітко пояснюється сутність та відмінність понять “індивідуалізація освіти”, “індивідуальний підхід”, “індивідуалізація особистості”, “індивідуалізація професійної підготовки особистості”.

У сучасній теорії навчання для розкриття змісту індивідуальної форми навчання вживаються поняття “індивідуалізація навчання”, “індивідуалізоване навчання”, “індивідуальний підхід” та інші. У педагогічній енциклопедії поняття «індивідуалізація навчання» визначається як «організація навчального процесу, коли вибір засобів, заходів, темпу навчання урахує індивідуальні особливості у навчанні». **В. Володько** так визначає поняття “індивідуалізація професійної підготовки”: “Це організація такої системи взаємодії між учасниками процесу навчання, коли якомога повніше враховуються і використовуються індивідуальні можливості кожного, визначаються перспективи подальшого розумового розвитку та гармонійного вдосконалення особистісної структури, відбувається пошук засобів, що компенсували б наявність недоліків і сприяли формуванню індивідуальної особистості”. У дослідженнях **В. Крутецького**, **М. Ляховицького**, **С. Ніколаєвої** “індивідуалізація професійної підготовки вчителя” трактується як максимальне наближення процесу навчання до оптимальної моделі, коли кожен студент працює у зручних для нього темпі, манері, що відповідають його загальній підготовці, здібностям, обсягу оперативної пам'яті, рисам характеру та емоційному стану. З точки зору психології, мабуть, можна сказати, що індивідуальна форма підготовки у вищій школі – це форма організації навчальної діяльності, яка повністю ґрунтується на: вивченні студента як індивідуальності; урахуванні його індивідуальних здібностей, нахилів і відмінностей; розвитку його як особистості. Щоб підготувати сучасного вчителя як самостійну особистість, яка б відповідала всім

вимогам нашого сьогодення, яка була б здатна до самоудосконалення, самоосвіти, самореалізації відповідно до вимог розвитку суспільства, освіти, не можна не враховувати індивідуальні особливості студента, створення умов для розвитку і удосконалення його психолого-фізіологічних задатків. Тому все це об'єктивно підводить до необхідності індивідуалізації навчального процесу у вищій школі, який забезпечить реалізацію усіх цих вимог.

Говорячи про індивідуалізацію професійної підготовки вчителя у вищій школі, ми постійно звертаємося до понять індивідуальності та особистості, які не є тотожними. З філософської точки зору поняття особистості пов'язане з більш глибокою суттю людського роду і в той же час з найбільш суттєвими індивідуальними особливостями конкретної людини. Індивід лише тоді стає особистістю, коли включається в систему існуючих суспільних відносин, набуваючи нової якості, стаючи елементом суспільства. У психології термін “особистість” використовується у різному розумінні, в залежності які поняття в себе включає. **Г. Олпорт** визначає поняття **особистості** як “життєво формуюча, індивідуально своєрідна сукупність психофізіологічних систем – рис особистості, якими визначається своєрідність для зазначеної людини мислення і поведінка”. З точки зору прихильників діяльнісного підходу в психології, особистість розглядається як найбільш повне вираження суб'єктивного полюсу діяльності, яка породжується діяльністю і системою відносин з іншими людьми.

Індивідуалізація професійної підготовки вчителя розглядається як суто дидактичний принцип, що зумовлює необхідність у процесі підготовки бачити кожного студента. **Індивідуалізація процесу професійної підготовки вчителя у педагогічному ВНЗ** розглядається як організація навчальної діяльності, під час якої враховуються індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їх здібностей до навчання. Подібно до суті індивідуалізації процесу навчання визначається і сутність поняття індивідуальний підхід. Провідним принципом розвитку індивідуальності вважається принцип індивідуального підходу, сутність якого полягає в урахуванні та вивченні індивідуальних відмінностей студентів.

За **О.М. Пехогою** “процес індивідуалізації педагогічної підготовки вчителя” – робота студента за індивідуальною освітньою програмою, складання професійного автопортрету, навчання формулювати і забезпечувати особисту педагогічну концепцію

та визначати стратегію професійної життєдіяльності.

Існуюча система професійно-педагогічної підготовки у педагогічному університеті значною мірою спрямована на теоретичне осмислення суті навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Як показує досвід, не завжди приділяється належна увага формуванню комплексу професійно-значущих якостей особистості, які забезпечують високий рівень професіоналізму майбутнього вчителя в конкретних умовах сучасного педагогічного процесу [3, 240].

Ми вбачаємо розв'язання даної проблеми у організації процесу індивідуалізації професійної підготовки вчителя (в нашому випадку вчителя іноземної мови) на основі предметів “Педагогіка”, “Психологія”, “Іноземна мова”. Ми вважаємо, що даний процес, на етапі навчання в університеті, відбувається ефективніше, якщо досягається єдність теоретичної та методичної (практичної) підготовки, формуються професійно-значущі якості особистості, а також створюються організаційні психолого-педагогічні умови для його реалізації. Ми виділяємо ряд психолого-педагогічних умов:

- Зміна пріоритетів при визначенні концепції загальнопедагогічної підготовки у сучасному університеті, її гуманізація, технологізація та персоналізація;
- Збагачення мети, завдань, зміна структури загальнопедагогічної та фахової підготовки у педагогічному університеті зорієнтованої на цивілізаційні цінності та Європейський стандарт педагогічної освіти;
- Вдосконалення змісту курсів з “Історії педагогіки”, “Педагогіки школи”, “Педагогіки Вищої школи”;
- Переорієнтація змісту курсів з “Методики викладання”, “Методики виховної роботи” на вивчення сучасних вітчизняних та зарубіжних технік та технологій;
- Реструктуризація системи педагогічної практики;
- Впровадження у викладацьку діяльність принципів індивідуалізації та диференціації підготовки вчителів та організації навчально-виховного процесу.

Професійну підготовку вчителя можна реалізувати повніше, якщо її головна мета полягає у створенні організаційно-педагогічних умов для професійно-особистісного розвитку вчителя, виражену в його здатності до постійного збагачення своєї духовної та професійної культур. Процес професійної підготовки вчителя буде

здійснюватися з урахуванням основних стадій становлення особистості як суб'єкта діяльності (адаптація студентів до нових соціально-педагогічних умов навчання, становлення активної позиції того, кого навчають, самовизначення, через насичення змістом традиційних курсів педагогічних дисциплін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, процес професійної підготовки вчителя у педагогічному вищому навчальному закладі, на нашу думку, є процесом комплексно організованого розвитку та індивідуального самовдосконалення особистості студента і має здійснюватися в процесі індивідуалізації та на засадах особистісно-орієнтованого підходу. Крім того межі даного процесу мають бути гнучкими і динамічними, аби не принижувати індивідуальних потреб та інтересів окремої особистості. У цьому й полягає основна сутність і складність індивідуалізації професійної підготовки вчителя: гармонійне поєднання розквіту індивідуальності кожного студента у всій його своєрідності із розквітом діяльного змісту колективного життя.

У наших наступних пошуках та розвідках ми плануємо продовжити дослідження понять “Індивідуалізація”, “особистісно-орієнтований підхід”, “індивідуалізація професійної підготовки вчителя” та їх вплив на розвиток та становлення особистості вчителя, а також дослідження загальнопедагогічної та фахової професійних підготовок вчителя іноземних мов, (у зв'язку з цим буде проведено кілька експериментів, які будуть направлені як на викладачів так і на студентів даного навчального закладу).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Першуківа О. Реформи навчання іноземних мов у Європі – відповідь на виклик сучасності // Шлях освіти, 2007. – №3. – С. 21-25.
3. Пехота О.М., Старєва А.М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навчальний посібник. – К., 2003. – 240 с.
4. Пехота О.М. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – С.57.
5. Смально Л.Є. Індивідуалізація навчання в системі підготовки майбутнього педагога у вищій школі США. Автореф. Дис... канд. наук. –К, 2008. – 18 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черньонков Ярослав Олександрович – кандидат педагогічних наук, обраний доцент кафедри іноземної філології КДПУ імені Володимира Винниченка, докторант кафедри педагогіки КДПУ імені Володимира Винниченка, Doctor of Philosophy.

Наукові інтереси: процеси індивідуалізації професійної підготовки вчителя.